

Codering van de affectieve functie van taal: een onderzoek naar de emotionele lading van afwijkend taalgebruik

Anne Hemmer (5513383)

BA-eindwerkstuk (NE3VD11017)

Begeleider: Norbert Corver

Tweede lezer: Sterre Leufkens

Afdeling Nederlandse taalkunde

7,5 ECTS, blok 2, 2017

Universiteit Utrecht

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op de affectieve functie van taal en hoe deze taalkundig gecodeerd en verwerkt wordt. Aan het begin van de 20^e eeuw beschreef H.J. Pos het affectieve karakter van afwijkend taalgebruik, in het bijzonder het afwijkend gebruik van functiewoorden. Recent onderzoek van A. Foolen en N. Corver borduurt hierop voort. In dit onderzoek is door middel van een online enquête onderzocht of respondenten daadwerkelijk een emotionele lading ervaren bij het afwijkend gebruik van functiewoorden en enkele gebonden morfemen. Ook is er onderzocht of de affectieve structuur van taal vergelijkbaar is met de informatiestructuur en de daarbij behorende begrippen topic en focus. Uit de resultaten bleek dat men inderdaad emotionele lading ervaart bij afwijkend gebruik van functiewoorden en gebonden morfemen en dat woordvolgorde en de mate waarin het afwijkende taalgebruik onverwacht is, hierin een rol spelen. Hoe onverwachter de afwijking, hoe groter de ervaren emotionele lading. De begrippen topic en focus bleken niet goed toepasbaar op de affectieve structuur.

Inhoud

Samenvatting	2
1. Introductie	4
2. Theoretisch kader	8
3. Vraagstelling en hypotheses	16
3.1 Hypotheses	16
4. Methode	18
5. Resultaten	22
5.1 Voegwoorden	22
5.2 Pronomina	24
5.3 Bijwoorden	28
5.4 Gebonden morfemen	29
6. Discussie	32
6.1 Zijn er gradaties van emotionele lading aanwijsbaar in de onderzochte functiewoorden en gebonden morfemen?	32
6.2 In hoeverre is er verschil in emotionele lading tussen vrije en gebonden morfemen?	32
6.3 In hoeverre is er verschil in emotionele lading tussen de verschillende vrije morfemen (d.w.z. de pronomina, voegwoorden en bijwoorden)?	32
6.4 Heeft de positie in de zin van de onderzochte functiewoorden invloed op de mate van emotionele lading?	34
6.5 Overige opmerkelijke bevindingen	34
6.6 Verbeterpunten onderzoek.....	35
7. Conclusie	36
Literatuur	37

1. Introductie

Onze taal is een complex systeem met vele functies. De informatieve functie wordt vaak als meest essentieel gezien, maar taal heeft ook andere belangrijke functies, zoals de *affectieve* functie. Het paradigma in taalkundig onderzoek was tot aan de 18^e eeuw voornamelijk rationalistisch¹. Het denkende individu stond centraal en taal was een rationele uiting van deze gedachten. Langzaam liet empirisch, psychologisch onderzoek echter zien dat niet alleen de ratio verantwoordelijk is voor taaluitingen. Dat de mens puur rationeel zou zijn is geen observatie van de mens, maar een idealisatie (Pos, 1934b). Met de opkomst van het positivisme² veranderde de opvatting van de geest en hiermee ook de opvatting van taal. Comte (1798-1857), één van de grondleggers van het positivisme, bracht deze verschuiving goed onder woorden (Pos, 1934b: 49):

De metaphysische psychologen hebben de voorrang der verstandskrachten boven die van het gemoed op zeer uiteenlopende wijzen gefundeerd, maar allen hebben hem als gemeenschappelijk uitgangspunt beleden. Zo is het verstand vrijwel het enige object van hun bespiegelingen geworden en werden de affectieve werkingen bijna geheel verwaarloosd en althans steeds ondergeschikt geacht aan het verstand.³

Comte benaderde de relatie tussen taal en affect vanuit een filosofische achtergrond. Een Nederlandse taalkundige, Van Ginneken, schreef begin 20^e eeuw ook over gevoel in taal en wilde een brug slaan tussen taalkunde en psychologie (Ginneken, 1907). Hij zette aan tot onderzoek naar het taalsysteem van gevoel (Foolen, 2012). In de benadering van Comte (filosofisch) en Van Ginneken (taalkundig en psychologisch) zien we de drie disciplines die zich bezighouden met de affectieve functie van taal: psychologie, filosofie en taalkunde. In deze studie zal de bestudering van affect vanuit *taalkundig* perspectief centraal staan.

Vanaf de 19^e eeuw was er dus aandacht voor de affectieve ondergrond van taal, naast de rationele, maar hoe uit emotie zich in de taal? Aan het begin van de 20^e eeuw stapte linguïstisch onderzoek over van een diachronische naar een synchrone aanpak op het gebied van emotie in taal (Pos, 1934b). Het eerste synchrone onderzoek naar taal en affect werd in 1905 verricht door Charles Bally (1875-1947), hij richtte zich op de expressieve waarde van linguïstische vormen en hun gebruik in discours (Foolen,

¹ Enkele uitzonderingen daargelaten: Herder (1744-1803) was bijvoorbeeld één van de filosofische vertegenwoordigers van de Romantiek en vroeg al aandacht voor gevoel, in tegenstelling tot zijn rationalistische tijdgenoten (Braeckman et al., 2010: 79).

² Auguste Comte was een Frans filosoof en socioloog, hij paste als eerste natuurwetenschappelijke methoden toe op de sociale wetenschap (Braeckman et al., 2010: 124). Hij droeg hiermee bij aan de uitbouw van het positivisme tot de norm van de wetenschap in de tweede helft van de 19^e eeuw. Het positivisme zag het positiefwetenschappelijke weten als enige weg tot kennis. Comte sprak van 'continuous dominance of the heart', dit geeft zijn waardering van gevoel boven verstand weer (Pickering, 1993).

³ Originale Franse tekst in de 45^e verhandeling van de Cours de philosophie positive dl. III (1838).

2016). Volgens Foolen (2016) wordt Bally beschouwd als de grondlegger van modern synchroon taalkundig onderzoek naar de affectieve functie van taal. Europese structuralisten van de Praagse school hielden zich daarna ook bezig met dit onderwerp. Hendrik Josefus Pos was één van hen (Foolen, 2016). Ook hij dacht dat “een affectieve ondergrond alle spraak begeleidt” (1934b: 53). Deze ondergrond licht hij nog verder toe in het volgende citaat (1934b: 55):

Aan de binnenzijde is het correlaat, niet het spiegelbeeld van deze affectieve begeleiding, de bij de spreker zelf optredende, door hem meer of minder bewust doorleefde, in begrippen vrijwel niet uit te drukken kruising van gedacht, streving en gevoel, die de bestendige affectieve onderstroom van handelen en denken vormt, waaruit af en toe ophopingen verrijzen die over rede en wil de leiding nemen en zich dan naar buiten toe manifesteren.

Pos ontwikkelde een concrete theorie over een specifieke groep woorden, die volgens hem bij kon dragen aan de emotionele lading van taal. Hij liet zien dat woorden die normaal gesproken een logische functie hebben (zoals: maar, dus etc.), ook kunnen functioneren op een primair affectieve manier (Foolen, 2016). Hij was, na Bally, één van de eersten die op deze manier over functiewoorden nadacht. Hoe hij dit precies bedoelt zal in het theoretisch kader verder uitgewerkt worden.

De samenhang tussen taal en affect was opgemerkt, maar het onderzoek ernaar kwam nog niet zo snel van de grond. De nadruk lag in de taalkunde van de tweede helft van de 20^e eeuw vooral op de universele grammatica (UG), naar aanleiding van de generatieve taalkunde van Naom Chomsky. De theorie rondom de UG gaat vooral in op de vormelijke codering van taal, de abstracte regels die zo compact mogelijk de regelmatige structuur van taal verklaren (Van Berkum, 2011). Van Berkum vraagt zich als taalpsycholoog af of het niet tijd is dat *taalkundigen* zich op de samenhang tussen taal en emotie gaan richten. Mensen functioneren namelijk volgens hem niet als een machine, mensen *willen* wat. Hij vraagt zich af of er bijvoorbeeld een structuur waarneembaar is van de affectieve functie van taal, net als dat er een structuur is voor de logische functie ervan (2011). Hier is intussen inderdaad over nagedacht, dit zal verder uitgewerkt worden in het theoretisch kader.

Vanaf de jaren '80 werd affect weer meer betrokken bij het onderzoek naar taal. Foolen (2012) spreekt zelfs van een ‘emotional turn’ in de jaren '90: “In de jaren 90 van de vorige eeuw is in de cognitieve psychologie onderkend dat voor een goed begrip van de menselijke cognitie het onontkoombaar is om het gevoel erbij te betrekken” (2012: 1). Een psycholoog die veel invloed had op deze wending is Antonio Damasio⁴. Hij liet zien dat emotie onze basisfunctie is door onderzoek met proefpersonen met verminderde affectieve functies. Hij ging hiermee in tegen Descartes’ ‘cogito ergo sum’ en veranderde dit credo in ‘ik voel dus ik ben’ (Foolen, 2012). Sindsdien hebben verschillende onderzoekers zich met de affectieve functie van taal beziggehouden. Over het belang van deze functie verschillen zij echter van

⁴ Zijn meest invloedrijke werk op dit gebied is *Descartes' Error* (1994).

mening. Volgens Elffers (2015) ligt dat aan de manier waarop je de affectieve functie opvat. Er zijn onderzoekers die een brede opvatting van affect hebben. Van Berkum (2011) denkt bijvoorbeeld dat alle taal uiteindelijk – via wensen en belangen – voortkomt uit gevoel. Gevoel bestaat voor hem uit kortstondige en intense emoties, stemmingen, attitudes en preferenties. Bij een dergelijk brede opvatting wordt er veel waarde gehecht aan onderzoek naar het affectieve aspect van taal. Volgens Van Berkum (2011) kan het onze manier van communiceren op drastische wijze effectiever maken wanneer we weten wat de impact is van de affectieve functie van taal. Er zijn ook onderzoekers die een smalle opvatting van de affectieve functie van taal hebben. Elffers zegt bijvoorbeeld dat zij gevoelswaarde niet zonder meer onder expressief taalgebruik vindt vallen. Ook zijn er onderzoekers, zoals Sapir en Révész, die taal als puur informatief zien en lichaamstaal als enige mogelijkheid voor expressie. De affectieve waarde van modaliteit⁵ lijkt een grensgeval te zijn: dit onderwerp valt volgens Foolen (2016) buiten de expressieve functie, maar modale partikels krijgen onder verwijzing naar Pos wel expressieve gebruiksmogelijkheden toegekend (Elffers, 2015). De functiewoorden waarover Pos schreef vallen onder modaliteit. In recent onderzoek wordt dus nog steeds voortgeborduurd op de theorie die Pos aan het begin van de 20^e eeuw poneerde. Om de affectieve functie taalkundig te begrijpen moet je taal volgens Pos opvatten als een instrument van de rede en de affectieve functie als een complicatie van dat instrument. In andere woorden; als taal in de eerste plaats een rationeel element is, dan moet affectiviteit de primaire functie daarvan veranderen. De affectieve functie maakt op een nieuwe (afwijkende) manier gebruik van conceptueel vocabulaire en formele instrumenten; dit ‘misbruik’ (“une sorte d’abus” p.139) is verrassend. Op die manier kunnen ook functiewoorden een affectieve lading hebben (Pos, 1934a).

Corver (2016) gaat in recent onderzoek in op de gedachte van Pos dat affectieve informatie gecodeerd kan worden door af te wijken van het reguliere linguïstische patroon. Hij geeft verschillende voorbeelden uit het Nederlands waaruit dit volgens hem blijkt. Een deel van deze voorbeelden bevat de functiewoorden waarover Pos al sprak (Corver, 2016). Dit afwijken van het reguliere patroon komt volgens zowel Pos als Corver voort uit het idee dat de expressie van emotie een secundaire functie is van taal. Taal is in eerste instantie bedoeld voor descriptieve (bijvoorbeeld propositionele) informatieoverdracht en heeft hiervoor een perfecte logische (ongemarkeerde) vorm. Wordt hier vanaf geweken, dan wordt dit opgevat als de affectieve functie van taal. De theorie en de voorbeelden klinken zeer aannemelijk. In dit onderzoek zal onderzocht worden of afwijkend taalgebruik, vooral dat van functiewoorden, inderdaad gezien kan worden als een onderdeel van de affectieve functie van taal. Dit zal onderzocht worden aan de hand van voorbeeldzinnen met neutraal en afwijkend gebruikte functiewoorden en gebonden morfemen, afgeleid uit de theorie van Pos en de aanvullende voorbeelden

⁵ Modaliteit drukt de verhouding uit tussen de beschrijving en de werkelijkheid, bijvoorbeeld het oordeel van de spreker ten opzichte van de waarschijnlijkheid, mogelijkheid, wenselijkheid van de inhoud van de zin. Modaliteit kan onder meer worden uitgedrukt door bijwoorden, modale hulpwerkwoorden en de verleden tijd. (<http://taaladvies.net/taal/advies/term/59/modaliteit/>)

van Corver. In het hoofdstuk volgend op deze introductie zal verder ingegaan worden op de taalkundige theorieën die samenhangen met de affectieve functie van taal en de codering en verwerking daarvan. Hoofdstuk 3 bespreekt de onderzoeksvraag, de deelvragen en de hypothesen die ten grondslag liggen aan dit onderzoek. In hoofdstuk 4 wordt de methode van onderzoek uiteengezet en in hoofdstuk 5 zijn de resultaten van dit onderzoek te lezen. Hoofdstuk 6 bevat de discussie met daarin een antwoord op de hoofdvraag en deelvragen en hoofdstuk 7 sluit af met een conclusie.

2. Theoretisch kader

De taalkundige theorieën en concepten die aanleiding hebben gegeven tot dit onderzoek zullen hieronder verder toegelicht worden. De nadruk ligt hierbij op de artikelen van Pos (1934a, 1934b), Foolen (2016) en Corver (2016), omdat deze artikelen het begin- en eindpunt van de discussie rondom de affectieve functie van afwijkend taalgebruik goed weergeven.

Bij talige interactie passen spreker en hoorder hun taaluitingen aan elkaar aan. De spreker of schrijver wil zijn of haar representatie overbrengen aan de hoorder of lezer. Als hoorder of lezer wil je de informatie decoderen en integreren met je eigen representatie van de wereld. Dit proces van het bij elkaar brengen van twee representaties heet *alignment* (Harley, 2010). We hebben allerlei manieren om dit proces zo efficiënt mogelijk te laten verlopen. De nadruk ligt hierbij op informatieoverdracht en dus op de informatieve functie van taal. Over codering van de informatieve functie van taal is al meer onderzoek gedaan. Een theorie hierover zal kort uiteen gezet worden, omdat de structuur van de affectieve functie mogelijk overeenkomsten vertoont. De informatieve kern van een propositie, met informatie die de spreker/schrijver *onbekend* voor de hoorder/lezer veronderstelt, van een zin wordt de *focus* genoemd. Het zinslement dat volgens de spreker/schrijver *bekende* informatie voor de lezer/hoorder geeft, is het *topic*. Informatiestructuur is dus een systeem om oude en nieuwe informatie talig te coderen (Baker et al., 2012). Bij het overbrengen van informatie wil de spreker/schrijver de structuur hiervan zo goed mogelijk organiseren, om misverstanden te voorkomen (Onrust et al., 1993). Dit kan door woordvolgorde, speciale markeerders en prosodie. Baker et al. (2012) geven duidelijke voorbeelden van deze manieren van codering, deze voorbeelden zijn hieronder opgenomen ter verduidelijking. In zin (1) is informatiestructuur door middel van woordvolgorde geïllustreerd. In het antwoord van B staat de informatie die al bekend is voor de hoorder (het topic) aan het begin van de zin: *Dat*. De nieuwe informatie (de focus) staat aan het eind van de zin: *volgende week*. Speciale markeerders komen niet voor in de Nederlandse informatiestructuur, maar wel in die van andere talen, zoals in de Afrikaanse taal Gungbe. In deze taal bestaat er een speciaal partikel (*wɛ*) dat de focus van de zin aangeeft. Informatiestructuur kan in het Nederlands wel nog door prosodie gecodeerd worden. In dat geval krijgt een zinsdeel meer nadruk, waardoor het als focus opgevat wordt. Dit is geïllustreerd in zin (2), waarin het zinsaccent is aangegeven in hoofdletters. Hetzelfde zinsdeel als in (1) bevat de nieuwe informatie, maar door prosodie kan dit zinsdeel nu aan het begin van de zin staan.

- (1) A: Wanneer weten we wat Anita gaat doen?
B: Dat weten we volgende week.
- (2) A: Wanneer weten we wat Anita gaat doen?
B: VOLGENDE WEEK weten we dat.

Over het algemeen staat de focus dus aan het einde van de zin in het Nederlands (zin (1)), maar door prosodie kan deze ook verschuiven naar het begin van de zin (zin (2)). Prosodie werkt in gesproken taal, in geschreven taal moet meestal gebruik gemaakt worden van woordvolgorde (Baker et al., 2012). Een taalgebruiker begint de zin het liefst met een stukje informatie dat bekend verondersteld wordt voor de ander. De nieuwe informatie kan dan in verband gebracht worden met dit startpunt. Vandaar dat het topic meestal aan het begin van de zin te vinden is in het Nederlands en de focus aan het einde (Onrust et al., 1993). Informatie in de positie van de focus krijgt meer aandacht en daardoor een diepere verwerking (Wang et al. 2009). Wanneer deze informatie in de focuspositie ook nog nadruk krijgt (en er dus ook gebruik wordt gemaakt van prosodie in de codering), dan levert dit een hoger semantisch effect (N400-effect⁶) op dan wanneer er geen gebruik wordt gemaakt van prosodie (Wang et al. 2011). De zin die Wang et al. (2011) gebruikten om het semantische effect van zowel focuspositie (onderstreept) als prosodie (hoofdletters) te testen, is weergegeven in zin (3). De zinnen waarin de nieuwe informatie alleen in focuspositie stond, of alleen nadruk kreeg, hadden een minder hoog N400-effect. Wanneer er in de codering van de informatieve functie van taal dus gebruik wordt gemaakt van zowel woordvolgorde als prosodie, dan is de verwerking van dit zinsdeel het diepst.

- (3) A: Wat voor soort groente heeft moeder vandaag voor het avondeten gekocht?
B: Vandaag heeft moeder AUBERGINE/RUNDEVLEES voor het avondeten gekocht.

Over de codering en verwerking van de informatieve functie is dus al het een en ander bekend. Sommige principes die hiermee samenhangen lijken ook toepasbaar te zijn op de codering en verwerking van de affectieve functie van taal. Een eerste aanzet hiertoe komt van Pos. Zoals in de introductie al ter sprake kwam, gelooft Pos dat “een affectieve ondergrond alle spraak begeleidt” (1934b: 53). Hij heeft een lijst samengesteld van wat volgens hem syntactische uitdrukkingvormen van affect zijn, die hieronder letterlijk weergegeven wordt (1934b: 69):

- (i) Uitroep/éénwoordzin
- (ii) Verdubbeling of herhaling van de éénwoordzin
- (iii) De intensieve reproductie van de woorden van de ander
- (iv) De intensieve uitdrukking van affectieve elementen met behulp van intellectuele middelen
- (v) De toevoeging aan het intellectuele schema van bepaalde elementen (woorden) die aan de gehele zin affectieve kleur verlenen.

Alle punten in het lijstje zullen kort toegelicht worden. Een uitroep of éénwoordzin kan eruitzien als het voorbeeld in (4). Herhaling van een éénwoordzin kan volgens Pos (1934b) in verschillende gevallen

⁶ Het N400-effect is een effect dat gemeten kan worden met EEG (een methode waarmee hersengolven gemeten kunnen worden). Een N400-effect treedt op wanneer er een semantische afwijking waargenomen wordt, 400 milliseconden na deze waarneming is er dan een negatieve piek in de hersengolven waarneembaar. De semantische afwijking kan voorkomen binnen een woord, in een enkele zin of in een breder discours (Wang et al., 2011).

optreden. Het kan een passieve, gedachteloze herhaling zijn, het kan een herhaling ter verduidelijking zijn, of het kan een *affectieve* herhaling zijn. Dit is weergegeven in (5). Een spreker kan ook de woorden van de gesprekspartner herhalen, dat doet een spreker volgens Pos uit verwondering, instemming of afkeuring. Een voorbeeld van verwondering is weergegeven in (6). De herhaling uit verwondering is meestal in de vorm van een schijnvraag, deze kan nog versterkt worden door *wat?* of *zo?* toe te voegen. Deze toevoegingen kunnen uitgebreid worden tot volzinnen, zoals geïllustreerd in (7). Dit valt dan ook al onder punt (iv) in het lijstje van syntactische uitdrukkingvormen van affect. Intellectuele (d.w.z. logisch-talige) middelen worden dan ingezet voor affectieve doeleinden. In hun oorspronkelijke niet-affectieve betekenis zijn dit soort elementen “misplaatst als de vraag die zich richt op het bekende” (Pos, 1934b: 70). Het vraagwoord in zin (7) functioneert in een retorische vraag en verliest daarmee de functie van vraagwoord. Afwijkend gebruikt krijgt het vraagwoord een *affectieve* betekenis. Tenslotte kan de spreker een woord aan een propositie toevoegen dat het geheel affectieve kleuring geeft. Een voorbeeld hiervan is weergegeven in (8), het woord *gelukkig* geeft hier de samenvattende indruk. Andere woorden die de affectieve lading van een hele zin kunnen bepalen zijn bijvoorbeeld *jammer* of *goed*.

- (4) A: O nee!
- (5) A: Zo, zo.
- (6) A: Piet heeft zijn rijbewijs gehaald.
B: Piet heeft zijn rijbewijs gehaald?
- (7) A: Wat zeg je?
- (8) A: Gelukkig was Jan op tijd vandaag.

Affect kan volgens Pos ook op verschillende manier in de *spraak* uitgedrukt worden, bijvoorbeeld door intonatie of doordat taalelementen a priori verbonden zijn met het affect. Het affect kan door middel van *intonatie* een objectief klankelement intensiveren of wijzigen. In de informatiestructuur kan intonatie ook een rol spelen (zoals hierboven beschreven), in de vorm van prosodie⁷. Taalelementen die *a priori* aan het affect zijn verbonden, zijn volgens Pos zeldzaam. Plato verbond bijvoorbeeld letters met een bepaalde emotie, maar dit was volgens Pos licht ironisch bedoeld⁸. Een manier van syntactische codering van de affectieve functie is via ‘intellectuele middelen’, zoals genoemd onder punt (iv) in het lijstje hierboven. Een voorbeeld dat Pos hiervan noemt zijn de functiewoorden; zij kunnen gevoelswaarde hebben. Deze mogelijkheid tot gevoelswaarde komt volgens Pos door hun ‘hogere

⁷ Prosodie is een verzamelterm voor verschijnselen die luisteraar helpen bij het achterhalen van de grammaticale zinsstructuur, zoals accentuering van bepaalde woorden, klinkerreductie, tempowisselingen, pausering en ook intonatie (Quené & Kager, 1989). Intonatie is dus een vorm van prosodie en markeert zo de grammaticale zinsstructuur.

⁸ Dit deed Plato in de tekst *Kratulos*, in deze dialoog spreekt hij over betekeniswaarden van affectieve aard, verbonden met bepaalde klanken: “in a zou iets groots, in i iets kleins, in r iets bewegends zitten” (Pos, 1934b: 65).

structuurkarakter' (1934b). Dit idee werkt hij verder uit in een ander artikel (Pos, 1934a). Hierin geeft hij een uitgebreide typering van functiewoorden, die hieronder geparafraseerd is.

Woordsoorten zijn volgens Pos in te delen van 'afhankelijk' naar 'onafhankelijk'. Bij de laatste categorie horen bijvoorbeeld zelfstandig naamwoorden en werkwoorden. Deze woorden betekenen te allen tijde hetzelfde, in welke context ze ook gebruikt worden. Hun uiterlijke verschijning (vorm) is altijd gelijk aan de bijbehorende vaste betekenis (inhoud). Bijwoorden en bijvoeglijk naamwoorden zijn al afhankelijker. Deze woorden kunnen in verschillende combinaties verschillende betekenissen hebben. De verschillen zijn echter niet groot. Een bijvoeglijk naamwoord kan bijvoorbeeld net een andere betekenis oproepen in combinatie met verschillende zelfstandig naamwoorden. In het zinsdeel 'een harde duw', duidt 'harde' op de hoeveelheid kracht die een persoon uitoefent op een andere persoon. In het zinsdeel 'een harde appel', duidt 'harde' op een andere betekenis, het geeft informatie over de structuur van de appel. Nog afhankelijker zijn functiewoorden, zij krijgen hun betekenis altijd in combinatie met andere woorden. Het zijn op zichzelf 'lege woorden'. Twee eigenschappen van functiewoorden dragen bij aan hun bijzondere semantische rol: (1) ze hebben een abstracte en daardoor moeilijk te omschrijven betekenis (2) ze worden meer beïnvloed door de context dan andere woordcategorieën. Dit tweede punt kan bijvoorbeeld geïllustreerd worden aan de hand van het gebruik van lidwoorden. De context van een zin bepaalt of de spreker/schrijver voor een bepaald (de/het) of onbepaald (een) lidwoord gaat. Dit hangt er immers vanaf of de daaropvolgende informatie bekend of onbekend is bij de lezer/luisteraar. Een lidwoord ontleent haar bepaalde of onbepaalde betekenis dus aan de context. Zonder context betekent een lidwoord niks. In correspondentie tussen Pos en Reichling formuleert Pos de eigenschappen van functiewoorden net anders en in samenhang met affect: "die termen, die voor het bewustzijn van den gebruiker het meest aan de situatie (of het affect) gebonden zijn, die zijn tegelijk het meest-algemeen ("impliciet"), en worden door de taal zelf expliciet tot die algemeene functie gepromoveerd" (Reichling, 1967: 268). Functiewoorden verwijzen niet naar iets in de werkelijkheid of in de discours (zoals zelfstandig naamwoorden en werkwoorden wel doen). Hun doel ligt dus niet hierin, maar in het leggen van verbindingen tussen het vocabulaire dat ons door de taal gegeven is. Ze hebben een suggestieve functie: dingen oproepen die bij de situatie horen of voorafgaande informatie verbinden aan recente. In deze brede betekenis bevat de categorie functiewoorden volgens Pos (1934a) de volgende woordsoorten: voorzetsels, voegwoorden, enkele bijwoorden, lidwoorden en voornaamwoorden. Een bijzondere eigenschap van functiewoorden is dat ze twee zinnen kunnen verbinden tot één zin: een samengestelde zin. Samengestelde zinnen zijn volgens Pos het hoogste product van de constructieve taal. Functiewoorden hebben dus bij uitstek logische waarde, maar kunnen ook affectief gebruikt worden.

Kortom: functiewoorden zijn vage woorden, afhankelijk van de context, die op conceptueel en formeel vlak bepalend zijn voor een inhoud waarvan ze normaal gesproken in de schaduw gefunctioneerd hadden (Pos, 1934a).

De aard van functiewoorden als ‘intellectueel middel’ is nu geduid, maar hoe kunnen functiewoorden affectieve informatie coderen? Dat kan wanneer ze afwijkend van hun logische vorm gebruikt worden. Wanneer intellectuele middelen, zoals functiewoorden, gebruikt worden op plekken waar ze niet hun niet-affectieve betekenis hebben, dan zijn ze volgens Pos “door het affect geleend” (1934b: 70). Dit is de vorm waarin het affectieve bewustzijn een eigen expressieve wetmatigheid ontplooit. Hiermee doelt Pos op dit afwijkende taalgebruik. Hij vat het zelf mooi samen: “De geleende vorm, gebruikt en omgewend door een nieuwe zingeving, is onbegrijpelijk voor wie er de oorspronkelijke zin in zoekt en verstaanbaar voor wie zich begrijpend in de affectieve gedachtegang begeeft” (1934b: 71). Woorden met een affectieve functie hebben die meestal niet als oorspronkelijke functie. Functiewoorden zijn daar geen uitzondering op. Pos noemt een aantal voorbeelden van functiewoorden met hun alternatieve, affectieve betekenis:

- De persoonlijk voornaamwoorden *hij* en *zij* kunnen emotionele lading hebben wanneer ze gebruikt worden om over iemand te praten die bij het gesprek aanwezig is (*‘hij zit weer eens niet op te letten’*).
- De vraagwoorden *wie* en *hoe* kunnen emotionele lading hebben wanneer ze geen echte vraag inleiden, maar wanneer het uitingen van woede of ergernis zijn, verbonden met een bevinding.
- Het woord *maar* kan een soort protest uitdrukken in uitroepende zinnen.
- Het woord *dus* kan ongeduld uitdrukken.
- Het woord *waarom* kan ontevredenheid uitdrukken.
- Het woord *nee* kan verbazing en/of ongeloof uitdrukken.
- Het woord *eindelijk* kan een verzadigd verlangen uitdrukken.
- Het woord *altijd* kan een bijna tijdelijke betekenis hebben.
- Het woord *tamelijk* is vaak onderdeel van een beleefd bezwaar.

Wanneer bovenstaande functiewoorden in hun ‘normale’ betekenis gebruikt worden, dan vergeet je ze meteen weer volgens Pos. In hun affectieve functie blijven ze echter wel hangen (Pos, 1934a: 142).. Dat ze langer blijven hangen op die manier, is misschien te verklaren vanuit de theorie over topic en focus. Zoals besproken krijgt nieuwe informatie in de focuspositie een diepere verwerking dan de al bekende informatie in topicpositie. Affectief gebruikte functiewoorden zouden opgevat kunnen worden als de focus (d.w.z. de nieuwe of onverwachte informatie) van de affectieve structuur. Deze theorie wordt ook ondersteund door onderzoek van Van Berkum (2011). Hij laat zien dat woorden met een negatieve connotatie een diepere verwerking hebben, ze hebben een hoger N400-effect. Denk hierbij aan woorden als ‘klootzak’ of ‘dierenmishandeling’. Je affectieve systeem filtert deze relevante informatie voor je uit de bult informatie die je binnenkrijgt. Dit heet affectieve kleuring. Je affectieve

systeem bepaalt zo welke informatie jou stuurt in je handelingen. Taaluitingen die van invloed zijn op onze gedragsbereidheid, leveren dus een hoger semantisch effect op en worden door ons affectieve systeem eruit gepikt. Dit heet *embodied appraisal*: belichaamde inschatting van relevantie. Met behulp van MEG wordt er ook al onderzoek gedaan naar de affectieve activiteit in de hersenen bij moreel onaanvaardbare woorden (Van Berkum, 2011).

Negatieve woorden veroorzaken dus een diepere verwerking. Het zal dan ook niet toevallig zijn dat expressieve intensiveerders (EI's) vaak woorden met een negatieve lading zijn. Woorden als 'akelig' en 'gruwelijk' worden in het Nederlands gebruikt om uitspraken meer emotionele lading te geven. Dit kan verklaard worden door twee 'vooroordelen': het negatieve en het positieve vooroordeel (Foolen, 2016). Het negatieve vooroordeel houdt in dat negatieve gevoelens altijd sterker zijn dan positieve. Dit komt voort uit een overlevingsdrang, het is belangrijker om te reageren op negatieve dan op positieve prikkels. Als een woord functioneert als intensiveerder, dan wordt de emotionele betekenis van de negatief geladen woorden geactiveerd. Het positieve vooroordeel houdt in dat ons dagelijkse taalgebruik meestal niet neutraal, maar positief gekleurd is. We bekijken de wereld namelijk graag vanuit een zonnig perspectief. Hierdoor vallen negatief geladen woorden extra op. Ze zijn niet positief, niet neutraal, maar negatief (Foolen, 2016).

Het taalsysteem dat verantwoordelijk is voor ons taalgebruik werkt dus samen met ons affectieve systeem. Volgens de theorie van Pos wordt affectieve informatie tot uiting gebracht door afwijkend taalgebruik. Dat is een theorie waar Corver op verder gaat, ook hij ziet de affectieve functie als een secundaire functie van taal, na haar descriptief-informatieve functie. Het affectieve systeem moet daarom op een andere manier gebruik maken van de beschikbare formele middelen. Hij is het eens met Pos dat affectieve taal zal opvallen door de eerste en informatieve functie van taal te compliceren. Linguïstische uitingen moeten begrepen kunnen worden door de systemen die ze verwerken. De fonologische vorm (phonological form, PF) moet geïnterpreteerd kunnen worden door het 'sensorimotor' systeem (SM) en de logische vorm (logical form, LF) moet geïnterpreteerd kunnen worden door het 'conceptual-intentional' (CI) systeem. Volgens Chomsky (1986) is dit een UG-principe, er moet *full interpretation* mogelijk zijn. Dit betekent dat er geen overbodige informatie aanwezig mag zijn, maar wel voldoende om een interpretatie te maken. Ook moeten de elementen in de PF en LF met elkaar overeenkomen. Het afwijken van zo'n perfecte representatie lijkt affectieve informatie te geven. Corver laat zien dat in het Nederlands sommige ontoelaatbare neutrale zinnen, wel toelaatbaar zijn als ze een affectieve functie hebben. Een afwijking van de grammaticaal perfecte constructie zet volgens hem aan tot een samenwerking met het affectieve systeem om tot de juiste interpretatie te komen. Een verklaring van de affectieve functie die dit afwijkende taalgebruik kan hebben, kan liggen in de theorie van Shannon (1948), die zegt dat de hoeveelheid informatie omgekeerd evenredig is aan de voorspelbaarheid van het bericht. Afwijkend taalgebruik is onverwacht en

onvoorspelbaar, en levert op die manier extra informatie op. Het zijn gemarkeerde constructies, omdat ze imperfecte linguïstische symbolen bevatten die niet interpreteerbaar zijn voor het CI-systeem. Hieruit volgt dat de affectieve functie niet in de LF besloten ligt, die is immers wel interpreteerbaar voor het CI-systeem. Volgens Chomsky (2009) is de betekenis van taal (LF) primair en de uitspraak (PF) secundair. Affectief taalgebruik is een externalisatie die tot uiting komt in de uitspraak van taal (PF). De linguïstische codering van de affectieve functie van taal is dus secundair. Geluids informatie die niet interpreteerbaar is op fonetisch niveau, kan dat wel op affectief niveau zijn. Afwijkend gebruik van taal voor de affectieve functie is een efficiënte strategie, merkt Corver op, door verschillend gebruik van dezelfde vocabulaire items kan zowel de informatieve als de affectieve functie van taal vervuld worden. Dit sluit aan bij het principe dat mensen zoveel mogelijk informatie willen coderen met zo min mogelijk middelen (Corver, 2016).

In zijn artikel geeft Corver een reeks voorbeelden van afwijkend taalgebruik in het Nederlands die aansluiten bij de theorie van Pos (2016). Hij maakt niet alleen gebruik van functiewoorden in zijn voorbeeldzinnen maar heeft het bijvoorbeeld ook over het diminutief achter adjectieven ('boosjes') of de verdubbeling van de schwa ('een ongelofelijke mooie fiets'). Wat opvalt is dat de laatste twee categorieën zogenaamde *gebonden morfemen* zijn. Zij staan tegenover *vrije morfemen*, waar de functiewoorden onder vallen. Vrije morfemen kunnen als woord voorkomen, gebonden morfemen treden alleen op in combinatie met een vrij morfeem. Ook de betekenis van de twee soorten zijn verschillend: vrije morfemen hebben een zelfstandige betekenis en gebonden morfemen ontleen hun betekenis aan het woordgeheel (Booij, 1998). Beide soorten kunnen dus afwijkend gebruikt worden, zoals Corver (2016) aan de hand van verschillende voorbeelden laat zien.

Samenvattend gezegd is er al veel bekend over informatiestructuur, informatie wordt geordend in bekende (topic) en onbekende (focus) informatie. Deze structuur kan in het Nederlands gemarkeerd worden door woordvolgorde of prosodie. Een combinatie van deze factoren levert een hoog N400-effect op. Er zijn verschillende manieren waarop affectieve informatie syntactisch gecodeerd kan worden, één daarvan is door middel van intellectuele middelen. Ook in de spraak kan affectieve informatie gecodeerd worden, door middel van intonatie of doordat taalelementen a priori emotionele waarde hebben. Functiewoorden zijn zulke intellectuele middelen die affectieve waarde kunnen hebben. Het zijn afhankelijke woorden, ze ontleen hun betekenis aan de context. Verschillende functiewoorden hebben een affectieve betekenis naast hun logisch-formele betekenis. Ze blijven in hun affectieve functie beter hangen omdat ze opvallen. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor negatieve woorden of expressieve intensiveerders. De affectieve functie is een secundaire functie van taal, full interpretation is bij afwijkend taalgebruik alleen mogelijk door het affectieve systeem. Hoe onverwachter informatie optreedt, hoe nieuwer de informatie is die er gegeven wordt.

Het is wel duidelijk dat emotie en taal samenhangen, de vraag blijft echter op wat voor manier. De theorie van Pos over afwijkend taalgebruik van bijvoorbeeld functiewoorden, houdt al bijna een eeuw stand en wordt door verschillende recentere onderzoeken ondersteund. Dit onderzoek sluit aan op deze traditie door de geformuleerde theorieën in de praktijk te testen. Dit kan dienen als onderbouwing van de bestaande theorie (in het geval van positieve resultaten) of het onderzoek op een nieuw spoor brengen wat betreft de codering van de affectieve functie van taal.

3. Vraagstelling en hypotheses

Uit de voorafgaande introductie is gebleken dat de affectieve functie pas vrij recent erkend is als een belangrijke functie van taal. Er is al enig onderzoek gedaan naar de affectieve lading van afwijkend gebruikte categorieën, zoals functiewoorden. Deze onderzoeken blijven vooral theoretisch. In dit onderzoek zal een eerste verkenning gemaakt worden van de vraag of deze theorie in de praktijk ook standhoudt. De vraag die hierbij als hoofdvraag dient luidt als volgt:

In hoeverre draagt het afwijkend gebruik van taal bij aan de ervaring van een emotionele lading door de ontvanger?

Voor het beantwoorden van deze vraag werden voorbeeldzinnen opgesteld aan de hand van de artikelen van Pos en Corver (zie methode). De woorden die mogelijk zorgen voor een emotionele lading in de voorbeeldzinnen zijn opgedeeld in *vrije en gebonden morfemen*. De vrije morfemen zijn vervolgens nog opgedeeld in *pronomina, voegwoorden en bijwoorden*. Om de emotionele lading van de functiewoorden en gebonden morfemen zo precies mogelijk te kunnen benoemen, werden hieruit de volgende deelvragen opgesteld:

1. Zijn er gradaties van emotionele lading aanwijsbaar in de onderzochte functiewoorden en gebonden morfemen?
2. In hoeverre is er verschil in emotionele lading tussen vrije en gebonden morfemen?
3. In hoeverre is er verschil in emotionele lading tussen de verschillende vrije morfemen (d.w.z. de pronomina, voegwoorden en bijwoorden)?
4. Heeft de positie in de zin van de onderzochte functiewoorden invloed op de mate van emotionele lading?

3.1 Hypotheses

Op basis van eerder onderzoek is de verwachting dat afwijkend taalgebruik in hoge mate bijdraagt aan de ervaring van emotionele lading, omdat het als codering van de affectieve functie van taal kan worden gezien. Afwijkend taalgebruik verschaft naar verwachting affectieve informatie, vanwege het onverwachte gebruik van de onderzochte (vrije) functiewoorden en gebonden morfemen. Per deelvraag luiden de hypotheses als volgt:

1. De onderzochte functiewoorden en gebonden morfemen hebben een emotionele lading van verschillende gradaties. De emotionele lading zal naar verwachting ontstaan doordat de functiewoorden en gebonden morfemen afwijkend gebruikt worden in één van de zinnen van

elk paar voorbeeldzinnen. De mate waarin respondenten een functiewoord of gebonden morfeem als afwijkend beschouwen, verschilt waarschijnlijk. Een retorische vraag klinkt respondenten misschien minder afwijkend in de oren dan het toevoegen van een diminutief na een adjectief. Hierdoor zal ook de mate waarin de respondenten emotionele lading ervaren per functiewoord of gebonden morfeem verschillen.

2. Afwijkend gebruikte gebonden morfemen hebben een grotere emotionele lading dan afwijkend gebruikte vrije morfemen. Verwacht wordt dat de nauwe verbondenheid tussen gebonden morfemen en hun gastheer ervoor zorgt dat het afwijkend gebruik van gebonden morfemen meer opvalt dan het afwijkend gebruik van vrije morfemen. Hierdoor kunnen de respondenten een grotere emotionele lading ervaren.
3. Er is een verschil in emotionele lading tussen de verschillende vrije morfemen, waarbij afwijkend gebruikte voegwoorden de meeste emotionele lading hebben en afwijkend gebruikte pronomina de minste. Deze verwachting is gebaseerd op de theorie over informatiestructuur en bijbehoren begrippen *topic* en *focus*. De afwijkende voegwoorden staan in de voorbeeldzinnen op de meest opvallende plek. Ze kunnen daardoor de focus van de propositie zijn en op die manier de meeste aandacht trekken. Pronomina staan op de minst opvallende plek, namelijk op de plek waar ze in de neutrale zinnen ook staan. Hierdoor krijgen ze minder aandacht voor hun afwijkende gebruik. De bijwoorden zitten hier tussenin, ze hebben geen bijzonder opvallende plek in de zin, maar lijken minder eigenschappen van een functiewoord te hebben. Bijwoorden zijn immers geen 'lege woorden', ze hebben een meer autonome betekenis dan voegwoorden en pronomina.
4. De positie van de onderzochte functiewoorden heeft invloed op de mate van emotionele lading, vooraan in de zin heeft een afwijkend gebruikt woord minder emotionele lading dan in het midden van de zin. Deze hypothese komt wederom voort uit de theorie over informatiestructuur, waarin het topic met bekende informatie aan het begin van de zin staat en de focus met nieuwe informatie aan het einde van de zin. Wanneer deze theorie toepasbaar is op de codering van affectieve informatie is de verwachting dat afwijkend taalgebruik aan het einde van de zin meer opvalt dan aan het begin van de zin.

4. Methode

Op basis van de theorie van Pos en Corver klinkt het aannemelijk dat affectief taalgebruik gecodeerd kan worden door middel van het verrassende of afwijkende gebruik van functiewoorden. Pos noemt in zijn artikel enkele voorbeelden van functiewoorden waarbij dit het geval zou zijn, zoals besproken in het theoretisch kader. Hij geeft er echter geen voorbeelden of onderzoeksresultaten bij. Hetzelfde geldt voor een aantal extra voorbeelden van afwijkend taalgebruik dat Corver geeft (2016). Zoals eerder besproken zullen uit zijn artikel ook het gebruik van een diminutief achter adjectieven en de verdubbeling van de schwa meegenomen worden in dit onderzoek. Voor dit onderzoek zijn er zinnen geformuleerd waarin de functiewoorden die Pos noemt en de extra voorbeelden van Corver voorkomen. De zinnen zijn in paren gevormd. In een eerste zin zijn de te onderzoeken functiewoorden en gebonden morfemen neutraal gebruikt, op de manier waarop ze formeel gezien bedoeld zijn. In een tweede zin zijn ze affectief gebruikt, op een manier die formeel gezien onverwacht is.

Deze paren voorbeeldzinnen met hetzelfde functiewoord, diminutief of schwa zijn verwerkt in een online enquête. Deze enquête is opgesteld via 'enquetesmaken.com'. Via deze website is het voor studenten die ingeschreven staan bij een erkende universiteit mogelijk om gratis een enquête op te stellen. Eerst kregen respondenten een korte uitleg te lezen: "Leuk dat je mee wilt doen aan mijn onderzoek naar de emotionele functie van taal! In het volgende experiment krijg je een aantal zinnen te zien, steeds in tweetallen. Er zal je de vraag worden gesteld welke van de twee zinnen je meer emotioneel geladen vindt. Vervolgens wordt je nog gevraagd welk element in de zin voor jouw oordeel gezorgd heeft. Het gaat hier niet om de leestekens in de zin (bijvoorbeeld uitroeptekens), maar om woorden. Denk niet te lang na over je antwoorden (het gaat immers om je gevoel)." De uitleg was bedoeld om kort duidelijk te maken wat voor vragen er gesteld zouden gaan worden en om te voorkomen dat respondenten een uitroepteken als emotioneel geladen element zouden benoemen. Er volgden een aantal praktische vragen (geslacht, leeftijd en opleidingsniveau) en daarna werden de paren voorbeeldzinnen per scherm aan de respondenten getoond. Eerst kozen de respondenten welke van de twee zinnen (de neutrale en de affectieve, in willekeurige volgorde getoond) de meeste emotionele lading had. Daarna konden ze aangeven welk element in de zin die emotionele lading veroorzaakte. Een voorbeeld hiervan is weergegeven in figuur 1. De online enquête is via een link verspreid op facebook en whatsapp. Er is voor deze manier van onderzoek gekozen omdat er gemakkelijk en snel veel mensen mee te bereiken zijn.

Welke van de volgende twee zinnen heeft de meeste emotionele lading? *

- Wie was er toen bevriend met Els?
- Wie is er nou fan van K3?

Welk element in de zin veroorzaakte deze emotionele lading? *

Vor. Volg.
(wijzigen)

Figuur 1. Voorbeeldpagina online enquête⁹

De keuze voor de onderzochte functiewoorden en gebonden morfemen is gebaseerd op de artikelen van Pos (1934a) en Corver (2016). Bijna alle voorbeelden die Pos noemt zijn opgenomen in de voorbeeldzinnen, behalve de woorden ‘altijd’ en ‘tamelijk’. Het is enigszins onduidelijk hoe Pos het afwijkend gebruik van deze woorden in gedachten had, waardoor ervoor gekozen is deze woorden buiten beschouwing te laten. Ook het afwijkend gebruik van persoonlijk voornaamwoorden is geschrapt, omdat er meer context nodig is dan een enkele zin om deze woorden affectief op te kunnen vatten. In het artikel van Corver worden voorbeelden gegeven van afwijkend gebruik van pronomina, bijwoorden en voegwoorden. Later in zijn artikel heeft hij het nog over intensiteit veroorzaakt door klanken en klankcombinaties. Dit aspect blijft tijdens dit onderzoek geheel buiten beschouwing omdat dit niet op dezelfde manier meetbaar is in een online enquête. Naar aanleiding van deze categorisering zijn de functiewoorden en gebonden morfemen verwerkt in voorbeeldzinnen. Deze worden hieronder weergegeven, in dezelfde volgorde als waarin de respondenten de zinnen te lezen kregen in de online enquête. Het is daarom wisselend of de neutrale of emotioneel geladen zin bovenaan staat. In deze lijst zijn de afwijkend gebruikte woorden dikgedrukt, dat was in de enquête natuurlijk niet het geval.

Vraagwoorden:

- a) **Wie** was er toen bevriend met Els? (neutraal)
- b) **Wie** is er nou fan van k3? (emotioneel geladen)

⁹ De 12% in de rechterbovenhoek van figuur 1 slaat op het aantal vragen dat de respondent momenteel beantwoord heeft, in dit geval is dat dus 12% van het totale aantal vragen.

- a) **Hoe** kan dat misgegaan zijn? (emotioneel geladen)
- b) Hoe kun je haar het beste bereiken? (neutraal)

- a) **Wat** sta je te staren? (emotioneel geladen)
- b) Wat is je lievelingskleur? (neutraal)

- a) Waarom staat de zon in de winter lager dan in de zomer? (neutraal)
- b) **Waarom** moet ik alweer de tafel dekken? (emotioneel geladen)

Voegwoorden:

- a) **En** maar denken dat hij de beste is! (emotioneel geladen)
- b) Jan kwam binnen en trok een raar gezicht. (neutraal)

- a) Piet is vandaag ziek, dus moet Marie in haar eentje presenteren. (neutraal)
- b) **Dus**, gaan jullie mee of niet? (emotioneel geladen)

Bijwoorden:

- a) Nee, ik heb mijn essay nog niet af. (neutraal)
- b) **Nee**, dat kan niet waar zijn! (emotioneel)

- a) Heb je uiteindelijk je zin gekregen? (neutraal)
- b) Heb je **eindelijk** je zin gekregen? (emotioneel geladen)

Gebruik van diminutief na adjectieven:

- a) Jan keek mij **boosjes** aan. (emotioneel geladen)
- b) Jan liep hard door de straat. (neutraal)

- a) Piet daalde geduldig de trappen af. (neutraal)
- b) Piet liet zich **voorzichtigjes** naar beneden glijden. (emotioneel geladen)

Aanwijzend voornaamwoorden:

- a) **Dat** je dat weet! (emotioneel geladen)
- b) Jan vond het knap dat ik dit wist. (neutraal)

- a) Wat is **die** Jan toch aan het doen? (emotioneel geladen)
- b) Die merel zit al de hele dag te fluiten. (neutraal)

(Ondergeschikte) voegwoorden:

- a) Ik vraag me af of Jan het begrijpt. (neutraal)
- b) En **of** hij het wist! (emotioneel geladen)

- a) Een liedjes **dat** Els kent! (emotioneel geladen)
- b) Ik denk dat Marie heel mooi kan zingen. (neutraal)

Verdubbeling schwa:

- a) Maria kreeg een **ongelofelijke** mooie armband van haar vriend. (emotioneel geladen)
- b) Jan heeft een zeer dure fiets gekocht. (neutraal)

5. Resultaten

In totaal hebben 106 respondenten de online enquête ingevuld, waarvan 87 respondenten de gehele vragenlijst hebben afgemaakt. Alleen de resultaten van deze laatste 87 respondenten worden meegenomen in de resultaten van het onderzoek. Van deze groep was 80% vrouw en 20% man. De gemiddelde leeftijd bedroeg 22 jaar. Het grootste deel van de respondenten (72,4%) gaf wetenschappelijk onderwijs aan als hoogst genoten opleiding. Het hoge aantal vrouwelijke respondenten, de lage gemiddelde leeftijd en het hoge opleidingsniveau zijn te verklaren door het feit dat de online enquête verspreid is in persoonlijke kring. Per onderzochte functiewoorden en gebonden morfemen zullen hieronder de resultaten uit het onderzoek worden weergegeven. Het gaat hierbij om het percentage dat de emotioneel geladen zin (met afwijkend taalgebruik) tot ‘meest emotioneel geladen’ heeft verkozen (in plaats van de neutrale zin) en het aantal respondenten dat het afwijkend gebruikte functiewoord of gebonden morfeem noemde als oorzaak hiervan.

5.1 Voegwoorden

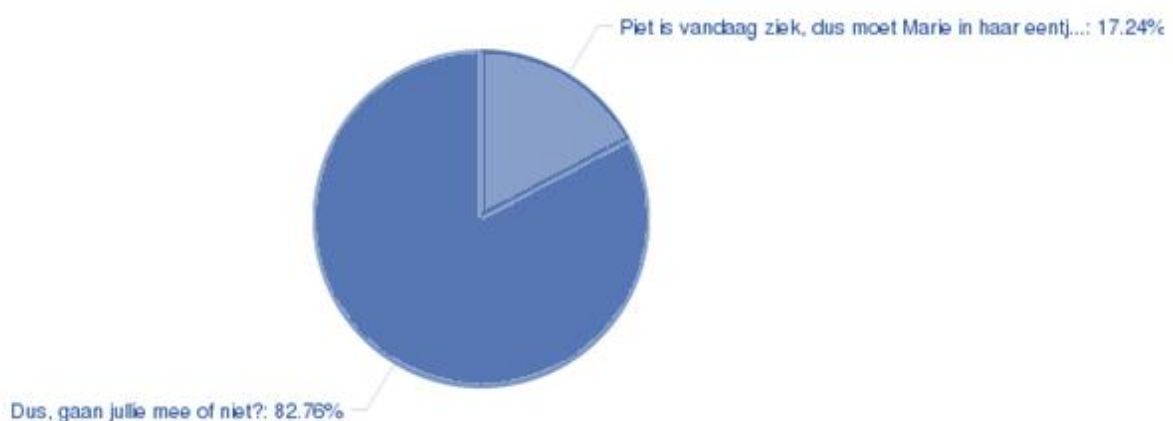
In deze categorie vallen vier van de paren voorbeeldzinnen. De voegwoorden *en*, *dus*, *of* en *dat* zijn in deze zinnen op een neutrale manier en een afwijkende manier weergegeven. In alle vier de gevallen heeft een grote meerderheid van de respondenten de zin met het afwijkend gebruikte voegwoord aangeduid als zin met de meeste emotionele lading. Dit was respectievelijk 94%, 83%, 94% en 71% (zie figuur 2,3,4,5). In alle figuren is het percentage respondenten dat voor de zin met afwijkend taalgebruik koos in het rood weergegeven.

In de neutrale conditie heeft het woord *en* de functie van nevenschikkend voegwoord, het verbindt twee hoofdzinnen met elkaar. In de zin met afwijkend taalgebruik heeft *en* niet de functie van voegwoord. Bij het voegwoord *en* hebben 46 van de 87 respondenten aangegeven dat dit woord het element in de afwijkende zin was dat ervoor gezorgd heeft dat ze de zin als meest emotioneel geladen beschouwden. Van de 94% die voor de zin met afwijkend taalgebruik had gekozen, is dat 56%. Veel andere respondenten kozen voor het element *maar* of een combinatie van *maar denken*. Dit is niet gek, *maar* is immers ook een functiewoord dat hier afwijkend gebruikt wordt. Wanneer het woord *maar* meegenomen wordt in de resultaten, dan bedraagt het aantal respondenten dat voor één van of allebei de voegwoorden koos 83%. De overige antwoorden bestonden voornamelijk uit het woord *beste*.

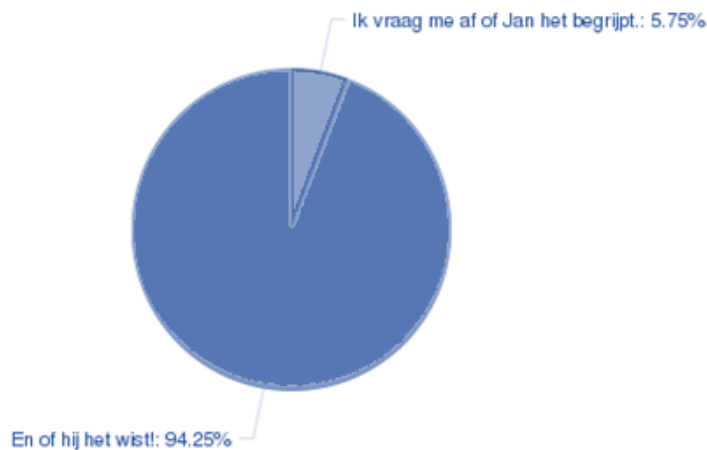
Figuur 2. Resultaten neutraal en afwijkend voegwoord *en*

In de neutrale conditie heeft het woord *dus* de functie van onderschikkend voegwoord, het verbindt de bijzin aan de hoofdzin. In de zin met afwijkend taalgebruik heeft *dus* niet de functie van voegwoord. Het voegwoord *dus* levert een vergelijkbaar resultaat op met het voegwoord *en*, 47 respondenten noemen dit woord als de oorzaak van emotionele lading. Dat is 65% van het aantal respondenten dat de zin met afwijkend taalgebruik als meest emotioneel geladen had aangegeven. De andere antwoorden bevatten vooral het woord *niet*, of de combinatie *of niet*.

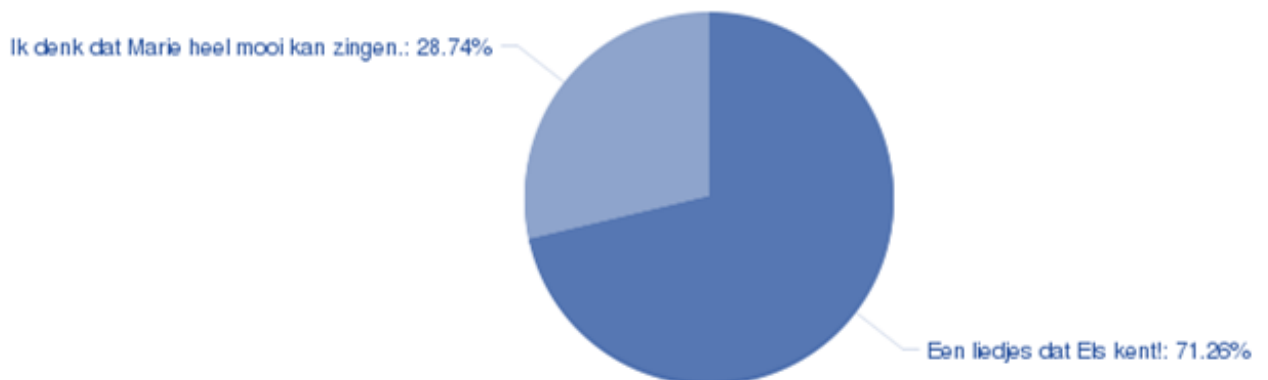
Figuur 3. Resultaten neutraal en afwijkend voegwoord *dus*

Ook het woord *of* functioneert in de neutrale conditie als een onderschikkend voegwoord, het leidt de bijzin in. Het voegwoord *of* wordt 61 keer aangegeven als het element dat de emotionele lading in de zin veroorzaakt. Vaak echter in combinatie met *en*. Dit is ook een afwijkend gebruikt voegwoord in de betreffende zin. Tweemaal wordt *en* als enige element genoemd, maar meestal in de combinatie *en of*. Het voegwoord *of* wordt in 74% van de gevallen genoemd. Wanneer de twee gevallen van *en* meegerekend worden in het resultaat, dan komt het percentage op 77%.

Figuur 4. Resultaten neutraal en afwijkend voegwoord *of*

Het woord *dat* is tenslotte ook nog een onderschikkend voegwoord, het functioneert in de neutrale conditie net als *dus* en *of* als verbindingswoord tussen de hoofd- en bijzin. In de afwijkende conditie is dit niet het geval. Het voegwoord *dat* wordt een stuk minder vaak aangegeven als oorzaak voor emotionele lading, namelijk 14 keer. Een aantal keer hiervan in combinatie met *een*. Dit komt neer op 23% van de respondenten. De rest van de antwoorden bevat vaak *een* of *een liedjes*, dit past binnen de theorie omdat ook dit afwijkend taalgebruik is vanwege incongruentie. Een groot aantal van de andere antwoorden is onbruikbaar omdat respondenten aangaven de zin niet te snappen of het uitroepteken als oorzaak voor emotionele lading gaven (terwijl er in de uitleg vooraf gevraagd was dat niet te doen).

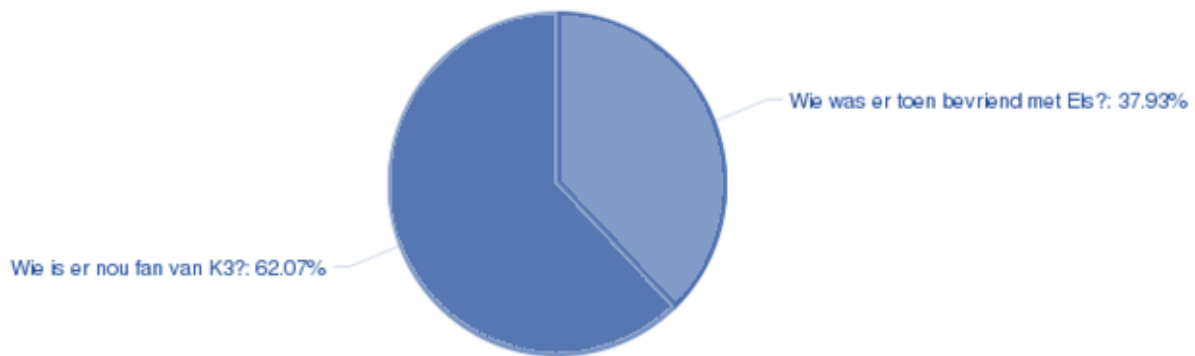
Figuur 5. Resultaten neutraal en afwijkend voegwoord *dat*

5.2 Pronomina

Onder de categorie pronomina vallen in dit onderzoek de aanwijzend voornaamwoorden en vraagwoorden. Deze twee woordsoorten zijn samengenomen om het aantal verschillende categorieën te beperken. Eerst zullen vier vraagwoorden behandeld worden, namelijk *wie*, *hoe*, *wat* en *waarom*. Deze vraagwoorden leverden in alle gevallen een meerderheid op voor de afwijkend gebruikte vraagwoorden, respectievelijk 62%, 91%, 91% en 97% (zie figuur 5,6,7,8). Vervolgens komen de twee aanwijzend

voornaamwoorden *dat* en *die* aan bod, ook deze woorden hadden in hun afwijkend gebruikte conditie een ruime meerderheid van respectievelijk 90% en 92% (zie figuur 9,10).

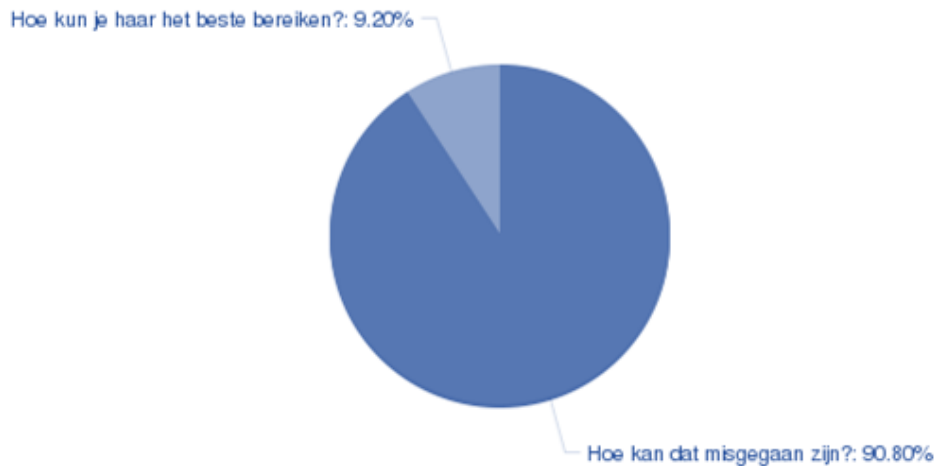
In de neutrale conditie functioneert het woord *wie* als vraagwoord, de spreker/schrijver vraagt om informatie. In de afwijkende conditie is dit niet het geval, hier is sprake van een retorische vraag. De spreker/schrijver verwacht geen antwoord. De zin met afwijkend taalgebruik is in 62% van de gevallen gekozen als meest emotioneel beladen, maar dat kwam niet door het afwijkend gebruik van het vraagwoord *wie*. Dit woord werd slechts twee keer aangegeven als oorzaak van de ervaren emotionele lading, dat is 0,04%. Veel vaker wordt *nou* aangegeven als oorzaak voor emotionele lading en een paar keer *k3*. Het woord *nou* kan gezien worden als een partikel¹⁰, mogelijk is dit dus ook een emotioneel beladen categorie. De neutrale zin is relatief vaak als meest emotioneel geladen gekozen in deze set voorbeeldzinnen, daarbij gaven de respondenten meestal *bevriend* aan als oorzaak voor emotionele lading. Dit is geen afwijkend gebruikt woord, hierbij gaat het waarschijnlijk om woordbetekenis.

Figuur 6. Resultaten neutraal en afwijkend vraagwoord *wie*

Ook het woord *hoe* is in de neutrale conditie gebruikt als vraagwoord en in de afwijkende conditie als inleiding van een retorische vraag. Voor het vraagwoord *hoe* geldt eenzelfde soort uitkomst. Hoewel de overgrote meerderheid de zin met afwijkend taalgebruik koos als meest emotioneel geladen, kwam dit niet door het woord *hoe*. Dit woord is slechts zes keer ingevuld als oorzaak van de emotionele lading, dat is 0,08%. Veel vaker vulden de respondenten *mis* of *misgegaan* in. Hierbij gaat het niet om afwijkend taalgebruik, maar om woordbetekenis.

¹⁰ Foolen (2010) schrijft over partikels dat deze woorden verschillende functies kunnen vervullen (zoals verzachtend, expressief en connecterend), maar dat ze meestal ook nog in andere syntactische functies optreden. *Nou* valt onder dit soort partikels.

Figuur 7. Resultaten neutraal en afwijkend vraagwoord *hoe*

Voor het woord *wat* geldt hetzelfde, in de neutrale conditie functioneert het als vraagwoord, er wordt een antwoord verwacht. In de afwijkende conditie wordt er geen antwoord verwacht, *wat* heeft daar dus niet de oorspronkelijke functie van vraagwoord. Het vraagwoord *wat* wordt in de afwijkende conditie wel weer vaker dan *hoe* aangegeven als oorzaak van emotionele lading, namelijk 26 keer, dat is 33%. In bijna alle andere antwoorden worden *sta* of *staren* gegeven als oorzaak. Het gebruik van *sta* in deze zin zou nog als enigszins afwijkend opgevat kunnen worden. Het gebruik van *staren* echter niet, de emotionele lading berust hier weer op woordbetekenis.

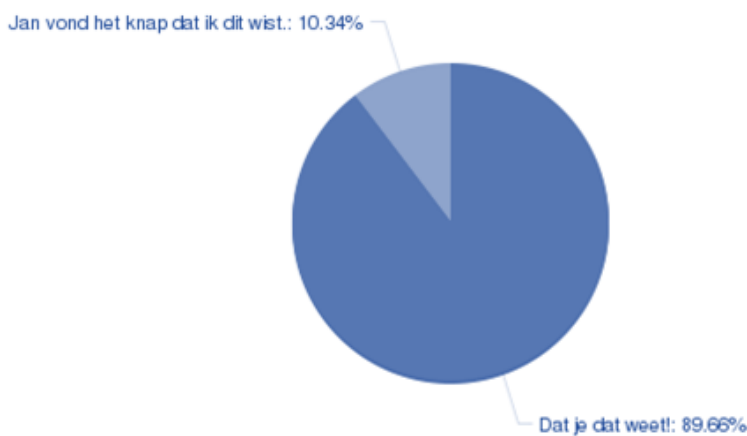
Figuur 8. Resultaten neutraal en afwijkend vraagwoord *wat*

Het woord *waarom* is evenals de voorgaande drie woorden in de neutrale zin een vraagwoord en in de afwijkende conditie niet. Het vraagwoord *waarom* is wederom niet vaak als oorzaak van emotionele lading aangegeven, maar één respondent noemde *waarom*, dat is 0,01%. Het woord dat wel grotendeels verantwoordelijk is voor de keuze voor de zin met afwijkend taalgebruik, is *alweer*. Dit woord is in 85% van de gevallen aangegeven als oorzaak van emotionele lading. *Alweer* is een bijwoord dat hier enigszins afwijkend gebruikt is, een neutrale vorm zou *weer* zijn geweest. Misschien had deze zin dus beter binnen de categorie bijwoorden kunnen functioneren.

Figuur 9. Resultaten neutraal en afwijkend vraagwoord *waarom*

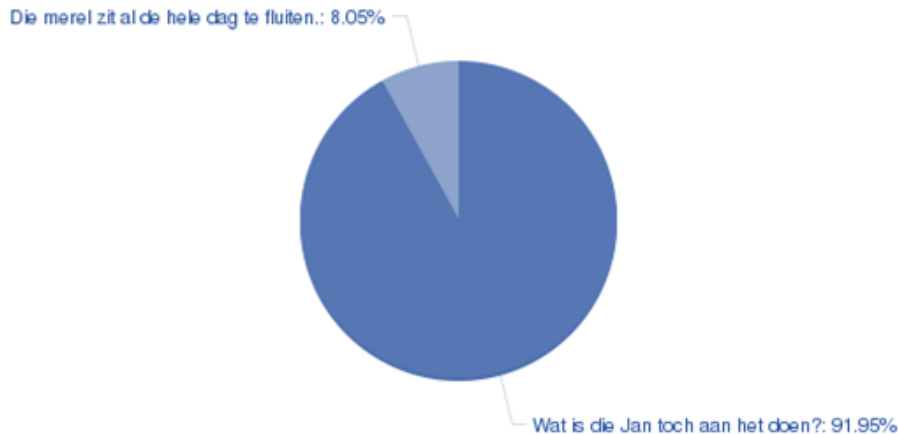
In de afwijkende conditie heeft *dat* niet de oorspronkelijke functie van aanwijzend voornaamwoord. Het aanwijzend voornaamwoord *dat* wordt in 55% van de gevallen aangegeven als oorzaak van de emotionele lading die de zin met afwijkend taalgebruik heeft. Veel andere antwoorden zijn onbruikbaar, omdat mensen het hebben over gebiedende wijs, uitroepetekens of intonatie. Dit geeft geen antwoord op de gestelde vraag.

Figuur 10. Resultaten neutraal en afwijkend aanwijzend voornaamwoord *dat*

In de neutrale conditie wordt het woord *die* gebruikt als aanwijzend voornaamwoord bij *merel*. In de afwijkende conditie wordt *die* op een afwijkende manier gebruikt, normaal gesproken krijgen eigennamen geen aanwijzend voornaamwoord. Het woord *die* functioneert hier dus niet op de oorspronkelijke logische manier. In het geval van het aanwijzend voornaamwoord *die* kiest 40% dit woord als oorzaak voor emotionele lading. Vaak wordt *die* in combinatie met *Jan* of *Jan toch* genoemd. Een nog populairdere oorzaak is in dit geval het woord *toch*. Dit wordt in 59% van de gevallen als

oorzaak aangegeven. Ook dit is een bijwoord dat hier afwijkend gebruikt wordt, deze zin zou dus ook niet misstaan bij de categorie bijwoorden.

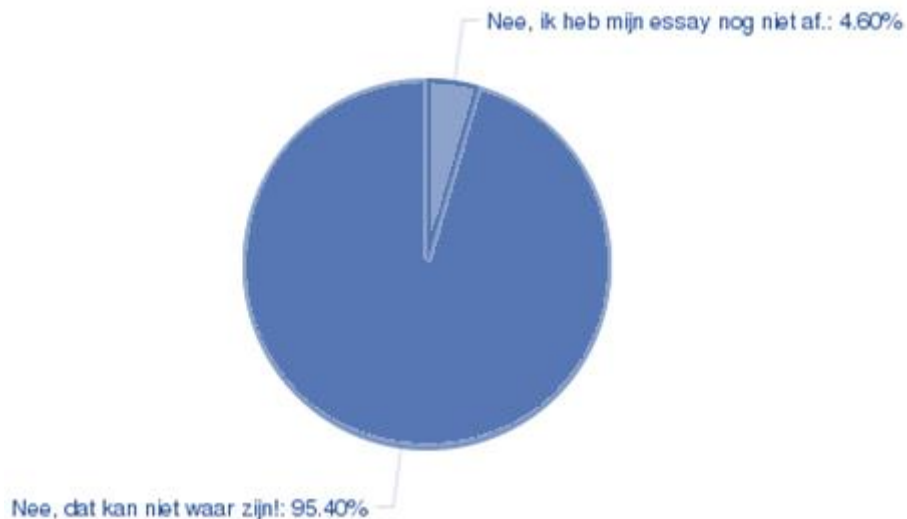

Figuur 11. Resultaten neutraal en afwijkend aanwijzend voornaamwoord *die*

5.3 Bijwoorden

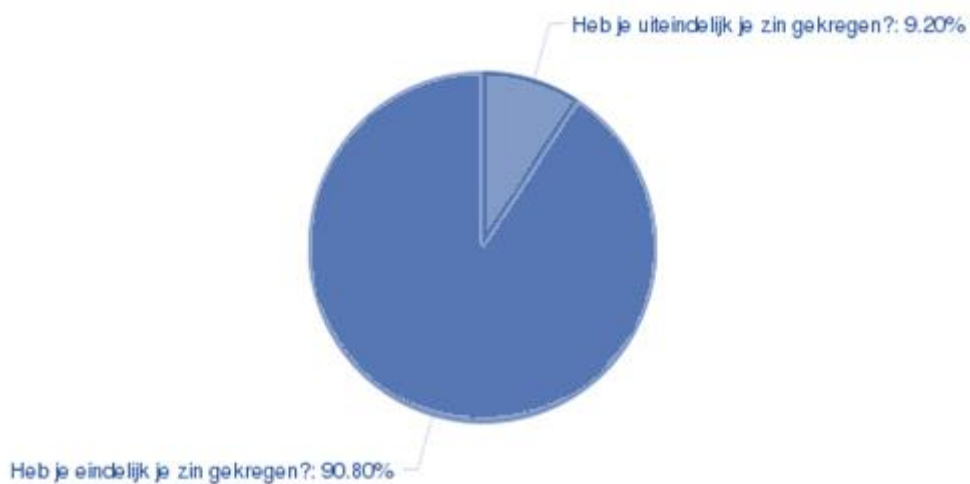
De bijwoorden die in de voorbeeldzinnen opgenomen zijn *nee* en *eindelijk*. In beide gevallen kiest een grote meerderheid voor de zin met afwijkend taalgebruik, respectievelijk 95% en 91%. Zoals hierboven aangegeven lijken er meer bijwoorden te zijn die bij afwijkend gebruik een emotionele lading veroorzaken. In deze categorie zijn de bijwoorden opgenomen die Pos al noemde, bovengenoemde voorbeelden bevestigen zijn vermoeden.

Het woord *nee* is in de neutrale conditie gebruikt als bijwoord, het geeft een ontkennend antwoord op een vraag. In de afwijkende conditie geeft *nee* geen antwoord op een vraag, het wordt dus niet in de oorspronkelijke logische functie gebruikt. Het bijwoord *nee* is maar in 0,07% aangegeven als oorzaak van de emotionele lading van de zin met afwijkend taalgebruik. Wel ervaren veel mensen de zin als emotioneel geladen door *niet waar* of het uitroepteken. Een respondent gaf precies het verschil aan tussen de twee zinnen, hij/zij zegt dat ‘nee, dat is niet waar’ minder emotioneel geladen zou zijn geweest. Het huidige gebruik van *nee* zorgt er door het afwijkende gebruik voor dat de zin een uitroep wordt. Veel anderen hebben dit ook gezien, maar noemen dan alleen het uitroepteken als oorzaak hiervan.

Figuur 12. Resultaten neutraal en afwijkend bijwoord *nee*

Het woord *eindelijk* is in de neutrale conditie aangepast naar *uiteindelijk* om het verschil in functie duidelijk te maken. Pos (1934a) geeft dit functiewoord als afwijkend gebruikt wanneer het een verzadigd verlangen uitdrukt. Dit is echter lastig uit te drukken zonder context. De bedoeling was dat *uiteindelijk* functioneert in de oorspronkelijk logische vorm van bijwoord en *eindelijk* in de afwijkende conditie op de manier die Pos bedoelt. Het bijwoord *eindelijk* is erg vaak aangeduid als oorzaak van emotionele lading, namelijk in 96% van de gevallen.

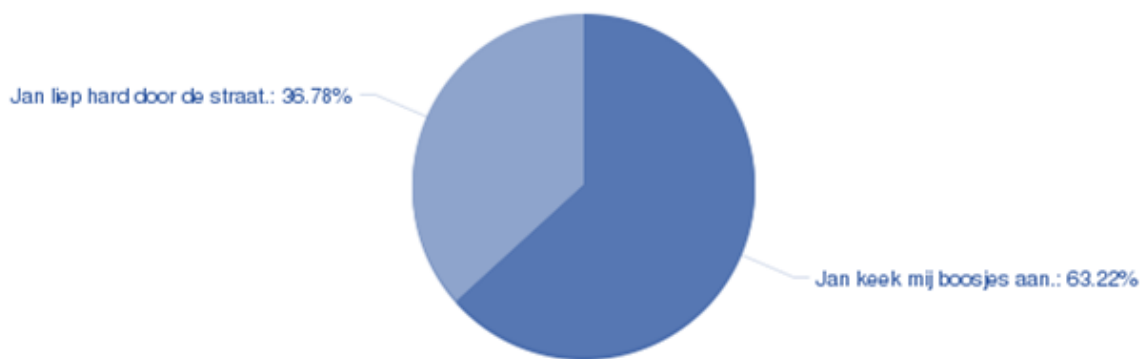
Figuur 13. Resultaten neutraal en afwijkend bijwoord *eindelijk*

5.4 Gebonden morfemen

De laatste onderzochte groep bestaat uit gebonden morfemen. Eerst volgen er twee voorbeelden van het afwijkend gebruik van een diminutief, namelijk achter een adjectief. De zinnen waarin dit verschijnsel optreedt worden door de meerderheid van de respondenten aangegeven als meest emotioneel geladen,

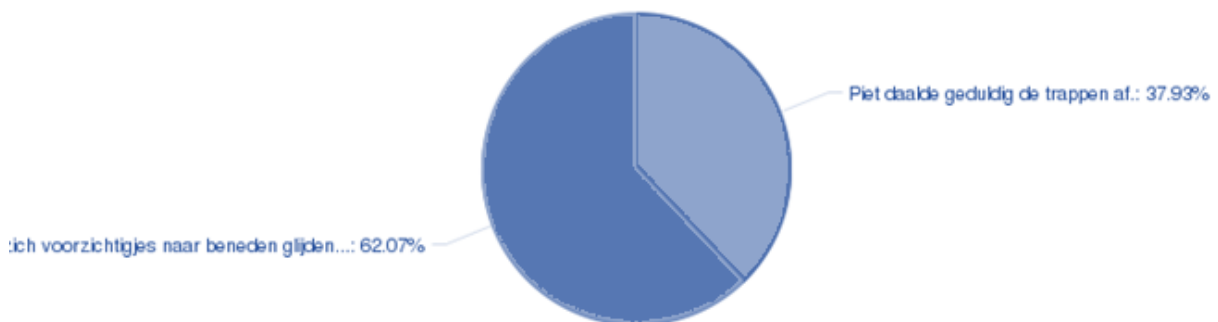
respectievelijk 63% en 62% (zie figuur 12,13). Vervolgens volgt een voorbeeld van de (afwijkende) verdubbeling van de schwa. De zin waarin dit verschijnsel voorkomt wordt door het grootste deel van de respondenten gekozen als meest emotioneel geladen, namelijk door 92% (zie figuur 14).

In beide zinnenparen met diminutief achter het adjectief is in de neutrale zin een adjectief zonder diminutief opgenomen. Van de meerderheid die de zin met afwijkend taalgebruik koos, gaf 85% aan dat *boosjes* de oorzaak voor de emotionele lading was. Wel gaven sommige respondenten aan het een raar woord te vinden en twee respondenten vonden juist dat het diminutief de emotionele lading af deed nemen. Van de respondenten die voor de neutrale zin kozen als meest emotioneel geladen, gaf 88% aan dat dit door het woord *hard* kwam. Ook in dit geval kozen de meeste respondenten dus voor het adjectief. Sommige respondenten gaven hierbij aan dat ze *hard* verbonden met *boosjes*, omdat de zinnen onder elkaar stonden. Hierdoor kreeg *hard* voor hen extra emotionele lading.

Figuur 14. Resultaten neutraal en afwijkend adjectief

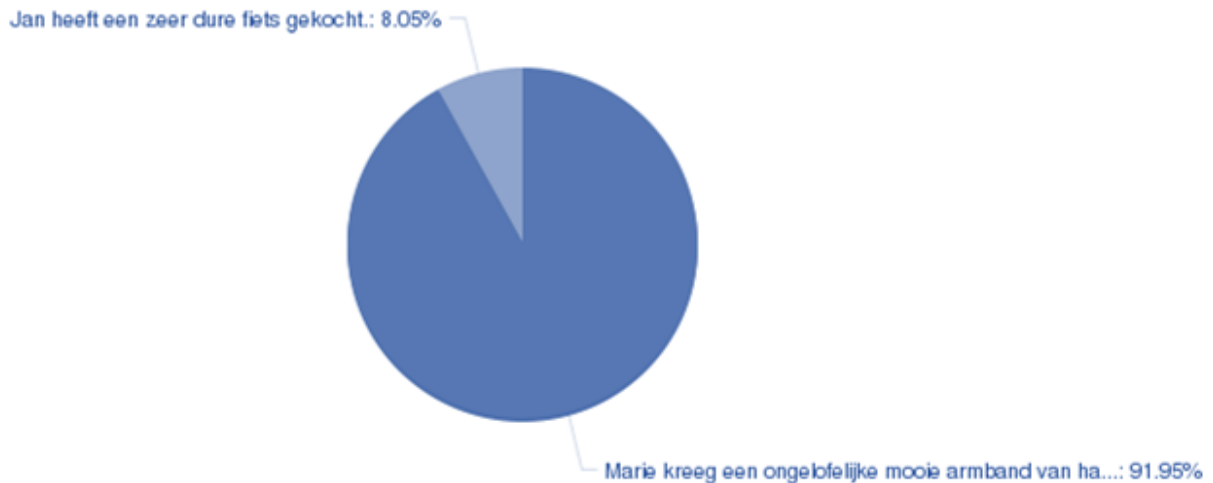
In het tweede paar voorbeeldzinnen gaf 76% van de respondenten aan dat *voorzichtigjes* de oorzaak was van de emotionele lading in de zin met afwijkend taalgebruik. Het percentage dat in de neutrale zin het adjectief *geduldig* aangaf als oorzaak, is precies even hoog, ook 76%.

Figuur 15. Resultaten neutraal en afwijkend adjectief

De schwa is in de neutrale conditie gebruikt in de oorspronkelijke functie; alleen het bijvoeglijk naamwoord voor het zelfstandig naamwoord heeft een schwa. In de afwijkende conditie is deze schwa verdubbeld, ook het andere bijvoeglijk naamwoord heeft een schwa gekregen. In de laatste

voorbeeldzinnen gaf 63% aan dat *ongelofelijke* de oorzaak was van de emotionele lading in de zin met afwijkend taalgebruik. Een aantal respondenten schreef *ongelofelijk* op zonder de extra schwa. Andere respondenten noemden het adjectief in combinatie met *mooie*. Andere woorden die als antwoord werden gegeven in de neutrale en afwijkende conditie waren *dure*, *haar vriend* en *kreeg*. De woorden zijn niet afwijkend gebruikt en zullen dus een emotionele lading in woordbetekenis hebben.

Figuur 16. Resultaten neutraal en afwijkend gebruik van de schwa

6. Discussie

In dit hoofdstuk zullen de resultaten beschreven in hoofdstuk 5 geïnterpreteerd worden naar aanleiding van de hoofdvraag en deelvragen en de bijbehorende hypothesen. De hoofdvraag van dit onderzoek luidde als volgt: *In hoeverre draagt het afwijkend gebruik van taal bij aan de ervaring van een emotionele lading door de ontvanger?* Deze vraag was opgesplitst in vier deelvragen met bijbehorende hypothesen. Deze zullen hieronder besproken worden. Vervolgens zullen nog enkele opmerkelijke uitkomsten en een paar methodische zwaktes van dit onderzoek besproken worden. Deze kunnen leiden tot vervolgonderzoek.

6.1 Zijn er gradaties van emotionele lading aanwijsbaar in de onderzochte functiewoorden en gebonden morfemen?

Het verwachte antwoord op deze vraag was dat de onderzochte functiewoorden en gebonden morfemen inderdaad een emotionele lading van verschillende gradaties hebben. Uit de resultaten blijkt dat bij alle paren voorbeeldzinnen de zin met afwijkend taalgebruik door de meerderheid van de respondenten is gekozen als zin met de meeste emotionele lading. Het verschilde echter per functiewoord of gebonden morfeem hoe groot deze meerderheid was en ook het percentage dat de keuze had gemaakt op basis van het afwijkende taalgebruik verschilde. De verwachting komt dus overeen met de resultaten, alle onderzochte functiewoorden en gebonden morfemen hadden een emotionele lading, maar in gradaties.

6.2 In hoeverre is er verschil in emotionele lading tussen vrije en gebonden morfemen?

De verwachting was dat afwijkend gebruikte gebonden morfemen een grotere emotionele lading hebben dan afwijkend gebruikte vrije morfemen. Deze verwachting lijkt niet altijd te kloppen. Gebonden morfemen scoren redelijk hoog op emotionele lading, de zin met afwijkend taalgebruik werd vaak gekozen en ook met het gebonden morfeem als oorzaak. Dit gold echter ook voor sommige vrije morfemen. Voegwoorden, aanwijzend voornaamwoorden en een bijwoord scoorden minstens net zo goed. Alleen de vraagwoorden en het bijwoord *nee* presteerden veel slechter. Deze woordgroepen werden erg weinig gekozen als oorzaak voor de ervaren emotionele lading van de zin. De vrije morfemen onderzocht in dit onderzoek kunnen dus niet allemaal op één hoop gegooid worden en tegenover de gebonden morfemen gezet worden. Er is dus wel een verschil in emotionele lading tussen vrij en gebonden morfemen, maar dat verschil varieert per woordgroep.

6.3 In hoeverre is er verschil in emotionele lading tussen de verschillende vrije morfemen (d.w.z. de pronomina, voegwoorden en bijwoorden)?

De verwachting was dat er een verschil in emotionele lading tussen de verschillende vrije morfemen is, waarbij afwijkend gebruikte voegwoorden de meeste emotionele lading hebben en afwijkend gebruikte

pronomina de minste. Deze hypothese was gebaseerd op de theorie over informatiestructuur, waarbij de nieuwe informatie zich in focuspositie bevindt en bekende informatie in topicpositie. Wanneer afwijkend taalgebruik in de focuspositie staat, krijgt het meer aandacht. De positie waarin de focus zich bevindt, is in het Nederlands aan het eind van de zin, of vooraan in de zin als woordgroepen daarheen verplaatst worden (zie theoretisch kader). De positie waarin het topic zich normaal gesproken bevindt, is het begin van de zin. Op basis van deze theorie zouden afwijkende vraagwoorden het minst moeten opvallen, ze staan immers vooraan in de zin. Toch zou het raar zijn om vraagwoorden als topic te beschouwen, ze bevatten immers geen bekende informatie voor de lezer/luisteraar, maar vragen juist om nieuwe informatie. Zoals Pos (1934a) al zei zijn functiewoorden op zichzelf 'lege woorden', ze kunnen inhoudelijk dus geen bekende informatie bevatten. De theorie over informatiestructuur en de daarbij behorende begrippen *topic* en *focus* kunnen dus niet op dezelfde manier toegepast worden op de affectieve structuur van taal. Het klopt echter wel dat de afwijkend gebruikte vraagwoorden de minste emotionele lading veroorzaakten. Het percentage respondenten dat het vraagwoord aangaf als oorzaak van emotionele lading is verreweg het laagst. Dit heeft echter een andere (onbekende) oorzaak dan de hypothese stelt. Aanwijzend voornaamwoorden vallen ook onder de pronomina, maar scoren een stuk hoger dan de vraagwoorden. Ze staan in tegenstelling tot de vraagwoorden niet aan het begin van de zin. Deze twee categorieën kunnen dus beter uitgesplitst worden in twee verschillend reagerende woordgroepen.

De onderzochte voegwoorden scoren niet allemaal het hoogst, maar deze categorie scoort wel het meest stabiel. Uit de antwoorden van de respondenten viel op te maken dat deze categorie inderdaad het meest opvalt als 'afwijkend', soms werd er zelfs aangegeven dat de zin 'niet klopte'.

De bijwoorden scoren erg verschillend. Het bijwoord *eindelijk* scoorde het hoogst, het bijwoord *nee* als één van de laagste. De verwachting was dat bijwoorden in de middenmoot zouden zitten, omdat ze geen bijzonder opvallende positie in de zin hebben maar wel een autonome betekenis. Het is echter mogelijk dat er een alternatieve verklaring geldt voor deze voorbeeldzinnen. De voorbeeldzinnen met *eindelijk* waren de enige met een minimaal verschil, in de ene zin stond *eindelijk* en in de andere *uiteindelijk*. Dit kan de respondenten gestuurd hebben in het maken van hun keuze, omdat ze misschien door hadden dat de vraag om deze twee woorden draaide. De voorbeeldzinnen met *nee* zijn bij nader inzien ook niet optimaal gevormd. Het is namelijk mogelijk dat Pos (1934a) doelde op het gebruik van *neen?* aan het einde van een zin, in plaats van *nee* aan het begin van de zin. De categorie bijwoorden scoorde dus erg grillig en dit had hoogstwaarschijnlijk met andere factoren te maken dan de theorie over informatiestructuur.

De verwachting klopt dus aardig, voegwoorden scoren stabiel hoog, vraagwoorden scoren stabiel laag en de bijwoorden en aanwijzend voornaamwoorden zitten daar een beetje tussenin. De verklaring hiervoor ligt echter niet altijd in de lijn der verwachting.

6.4 Heeft de positie in de zin van de onderzochte functiewoorden invloed op de mate van emotionele lading?

Naar aanleiding van de theorie over topic en focus was de verwachting dat de positie van de onderzochte functiewoorden invloed heeft op de mate van emotionele lading. Vooraan in de zin heeft een afwijkend gebruikt woord minder emotionele lading dan in het midden van de zin. Zoals bij de deelvraag hierboven al besproken is, varieert de positie van de onderzochte functiewoorden. De positie van de afwijkend gebruikte voegwoorden was het meest opvallend, die van pronomina het minst. De verwachting dat alle afwijkend gebruikte woorden aan het begin van de zin minder emotionele lading hebben klopt niet helemaal. Ook functiewoorden aan het begin van de zin, de voegwoorden, werden benoemd als oorzaak voor emotionele lading. Vermoedelijk ligt oorzaak voor de ervaring van emotionele lading niet vast in een bepaalde positie (zoals vooraan of achteraan in de zin), maar krijgt een functiewoord emotionele lading wanneer de positie opvalt omdat zij *onverwacht* is. Vraagwoorden krijgen dan minder emotionele lading toebedeeld, omdat zij altijd al vooraan in de zin staan. Hun positie is in de afwijkende voorbeeldzinnen dus niet onverwacht. De positie van de onderzochte voegwoorden heeft wel een verrassend effect, omdat ze vooraan in de hoofdzin staan. De positie van de afwijkend gebruikte functiewoorden lijkt dus wel van invloed te zijn op de emotionele lading die ze veroorzaken, maar de theorie over informatiestructuur kan niet op dezelfde manier toegepast worden op affectieve structuur.

6.5 Overige opmerkelijke bevindingen

Uit de resultaten bleek dat adjectieven vaak als oorzaak aan werden gegeven voor de ervaring van emotionele lading, ook wanneer deze niet afwijkend gebruikt werden. Het zou kunnen dat dit een woordsoort is die een intrinsieke emotionele waarde heeft. Dit kan komen doordat adjectieven een eigenschap aanduiden die emotionele lading teweegbrengt. Adjectieven kunnen daarnaast ook een oordeel bevatten, zoals *lelijk*, *mooi* of *oneerlijk*. Dit soort adjectieven lijken van zichzelf emotionele waarde te hebben. Pos (1934b) schreef dat intrinsieke affectieve waarde een zeldzaam verschijnsel is, maar op basis van de resultaten van dit onderzoek is het in het geval van adjectieven misschien wel het uitzoeken waard. In andere talen is gevoelswaarde van specifieke woorden al onderzocht, in Nederland lange tijd nog niet (Foolen 2012). **Nu blijktbaar wel: Paardekooper 'Een schat van een kind'**. Vergelijkbaar onderzoek zou ook in het Nederlands uitgevoerd kunnen worden. Eventueel in de vorm van neurologisch onderzoek (EEG), waarmee de N400-effecten van adjectieven onderzocht kunnen worden. Hierbij zouden de hersengolven van respondenten gemeten kunnen worden bij het lezen van zinnen met mogelijk emotioneel geladen woorden. Ook zou er verder geëxperimenteerd kunnen worden met de positie van afwijkend taalgebruik in een zin.

Uit het onderzoek kwam ook naar voren dat afwijkend taalgebruik niet altijd als belangrijkste oorzaak van emotionele lading wordt gezien en dat dit aan de positie van de afwijkende woorden kan liggen. Taalgebruik kan wel afwijkend zijn, het moet daarbij ook de factor van onverwachtheid hebben. Die twee gaan niet per definitie samen. Dat onverwachtheid (*unexpectedness*) een belangrijke factor is,

kwam ook al naar voren in het onderzoek van Corver (2016). Het is soms ook lastig om te bepalen wat nog afwijkend taalgebruik is, als een bepaalde constructie vaak gebruikt wordt. Dit zou het geval kunnen zijn bij vraagwoorden. Misschien is men al zo erg gewend aan het stellen en horen van retorische vragen, dat een vraagwoord ook een andere formele functie heeft gekregen. Daar komt nog bij dat het op papier lastig in te schatten is of een vraag retorisch bedoeld is. Soms is er meer context nodig om dit duidelijk te maken.

6.6 Verbeterpunten onderzoek

De voorbeeldzinnen bevatten veel elementen naast de afwijkend gebruikte functiewoorden en gebonden morfemen die ook als emotioneel geladen werden beschouwd. Vaak ging het dan om woordbetekenis, zoals bij de woorden *bevriend* of *dure*. Het is lastig om dit uit te sluiten. De vraag is ook of het nodig is, het laat ook zien dat veel andere taaluitingen inderdaad als oorzaak voor emotionele lading worden gezien. Het is dus niet zo dat de affectieve functie alleen in afwijkend taalgebruik gecodeerd wordt. De affectieve functie van taal bestaat misschien uit verschillende aspecten, een codering op zinsniveau en een bepaalde emotie die aan woordbetekenis wordt toegekend. De structuur van affectieve informatie zou samen kunnen hangen met informatiestructuur, zoals beredeneerd is hierboven.

Een ander probleem met de voorbeeldzinnen was dat er uitroeptekens in voorkwamen. In de uitleg van tevoren was de respondenten gevraagd deze niet te benoemen als oorzaak voor emotionele lading. Blijkbaar lezen respondenten deze uitleg niet of niet nauwkeurig genoeg, veel antwoorden bevatten dit leesteken toch als oorzaak voor emotionele lading. Dit kan opgelost worden door een schriftelijk onderzoek af te nemen bij mensen, zodat de onderzoeker de respondent persoonlijk uit kan leggen wat de bedoeling is, of om een ander antwoord kan vragen wanneer een onbruikbaar antwoord gegeven wordt. Een andere optie is van de oorzaakvraag een meerkeuzevraag te maken, waarbij respondenten voor één van de woorden uit de betreffende zin kunnen kiezen.

De keuze voor de onderzochte functiewoorden in dit artikel is grotendeels gebaseerd op een artikel van Pos, dit artikel is oorspronkelijk in het Frans geschreven. Het zou kunnen dat de voorbeelden die Pos in zijn artikel noemt in het Frans een andere uitwerking hebben binnen de affectieve functie van taal. In volgend onderzoek moeten deze voorbeelden misschien losgelaten worden.

7. Conclusie

Sinds een aantal decennia groeit de taalkundige aandacht voor de affectieve functie van taal. De vraag is ontstaan wat deze functie precies inhoudt en hoe deze gecodeerd wordt. Hierover bestaan verschillende meningen en verschillende theorieën. Een onderzoeker die al vroeg schreef over het belang van emotie in taalgebruik was Hendrik Josefus Pos. Hij zag de affectieve functie als de secundaire functie van taal, na haar primair informatieve functie. Hij beredeneerde daarom dat afwijkend gebruik van intellectuele middelen, zoals functiewoorden, een samenwerking met het affectieve systeem veroorzaakt. Dit zou een manier kunnen zijn om affect te coderen in taal. Norbert Corver borduurde voort op deze theorie, hij liet aan de hand van verschillende voorbeelden uit de Nederlandse taal zien dat afwijkend taalgebruik acceptabel kan, wanneer dit opgevat wordt als affectieve functie. Behalve de door Pos eerder genoemde functiewoorden bespreekt hij bijvoorbeeld ook gebonden morfemen. Het is mogelijk dat de codering van affectieve informatie eenzelfde soort structuur heeft als de informatiestructuur. In dat geval zouden ook de begrippen *topic* en *focus* een rol kunnen spelen bij het ervaren van emotionele waarde bij afwijkend taalgebruik. De positie van de afwijkend gebruikte woorden is dan van belang. Naar aanleiding van deze theorieën is er een de volgende hoofdvraag opgesteld: *In hoeverre draagt het afwijkend gebruik van taal bij aan de ervaring van een emotionele lading?* Deze is opgesplitst in vier deelvragen met bijbehorende hypotheses.

In dit onderzoek is door middel van een online enquête getest of deze theorie in de praktijk in stand blijft. Zevenentachtig respondenten kregen vijftien paren voorbeeldzinnen te lezen, waarbij een functiewoord of gebonden morfeem in één zin *neutraal* en in één *afwijkend* gebruikt was. Er is gebruik gemaakt van voegwoorden, pronomina (vraagwoorden en aanwijzend voornaamwoorden) en bijwoorden. De gebonden morfemen waren een diminutief (achter een adjectief) en (de verdubbeling van) de schwa. De respondenten gaven aan welke zin volgens hen de meeste emotionele lading had en welk element in de zin volgens hen deze emotionele lading veroorzaakt had. Een deel van de hypotheses werd door de resultaten van dit onderzoek bevestigd. Er zijn inderdaad verschillende gradaties van emotionele lading op te merken tussen de verschillende functiewoorden en gebonden morfemen. Gebonden morfemen scoren vrij hoog, maar niet hoger dan alle vrije morfemen. Vraagwoorden scoren het laagst, mogelijk vanwege hun weinig onverwachte positie in de zin. Voegwoorden en aanwijzend voornaamwoorden scoren het hoogst, mogelijk vanwege onverwachte positie in de zin. De verwachting dat de informatiestructuur en de bijbehorende begrippen *topic* en *focus* hier een belangrijke rol in spelen bleek niet uit te komen. De codering van affectieve informatie werkt anders. Als antwoord op de hoofdvraag kan gesteld worden dat afwijkend taalgebruik in hoge mate bijdraagt aan de ervaring van emotionele lading, in veel gevallen is het afwijkende woord namelijk inderdaad de oorzaak hiervan. Afwijkend taalgebruik hoeft echter niet altijd een emotionele lading te veroorzaken, er zijn andere factoren die hiermee samenhangen, zoals de gebruikte woordsoort of de positie van het woord in de zin.

Literatuur

Baker, A. E., Don, J., & Hengeveld, K. (Eds.). (2012). *Taal en taalwetenschap*. Chichester: John Wiley & Sons.

Booij, G. E., & Van Santen, A. (1998). *Morfologie*. Amsterdam: University Press.

Braeckman, A., Raymaekers, B. & Riel, G. van (2010). *Wijsbegeerte* (10e druk). Tiel: LannooCampus.

Chomsky, Noam (1986). *Knowledge of Language: Its Nature, Origin, and Use*. Praeger/Greenwood.

Comte, A. (1838). 45e Leçon. Considérations générales sur l'étude positive des fonctions intellectuelles et morales, ou cérébrales. In A. Comte, *Cours de philosophie positive*. T3. (pp. 761-845). Parijs: Bachelier.

Corver, N. (2016). Emotion in the build of Dutch: Deviation, augmentation, and duplication. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal-en Letterkunde*, 132, 232-275.

Elffers, E., Lestrade, S., de Swart, P. J. F., & Hogeweg, L. (2015). Expressiviteit in taal. *Addenda: artikelen voor Ad Foolen*, 101-114.

Foolen, A. (1997). The expressive function of language: Towards a cognitive semantic approach. *The language of emotions: conceptualization, expression, and theoretical foundation*, 15-32.

Foolen, A. (2010). Partikels volgens de schijf van vijf. *Internationale Neerlandistiek*, 48(2), 41-51.

Foolen, A. (2012). Taal, gevoel en affect. *Neerlandistiek.nl*, 12(12.01a), 1-4.

Foolen, A. (2016). Expressives. In N. Riemer (Ed.), *The Routledge Handbook of Semantics* (pp. 473-490). New York: Routledge.

Ginneken, J. van (1907). *Principes de linguistique psychologique. Essai de synthèse*. Amsterdam: E. van der Vecht.

Harley, T. A. (2010). Understanding. In Trevor Harley, *Talking the Talk: Language, Psychology and Science* (pp. 187-220). New York: Routledge.

Onrust, M., Verhagen, A. & Doeve, R. (1993). *Formuleren*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.

Pickering, M. (1993). *Auguste Comte: Volume 2: An Intellectual Biography* Cambridge: University Press.

Pos, H.J. (1934a). Les particules, leurs fonctions logiques et affectives. *Recherches philosophiques* 3, 321-333.

Pos, H.J. (1934b). Het affect en zijn uitdrukking in taal. *Keur uit de verspreide geschriften van Dr. H.J. Pos*, (pp. 48-75), Arnhem: Van Loghum Slaterus.

Quené, H., & Kager, R. W. J. (1989). Van tekst naar prosodie. *Informatie*, 31(7/8), 570-576.

Reichling, A. (1967). *Het woord: een studie omtrent de grondslag van taal en taalgebruik*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink.

Shannon, Claude E. (1948). A mathematical theory of communication. *Bell Systems Technical Journal* 27:379-423, 623-56.

Van Berkum, J. J. (2011). *Zonder gevoel geen taal* (Oratie). Faculteit Geesteswetenschappen, Universiteit Utrecht, Utrecht.

Wang, L., Hagoort, P., & Yang, Y. (2009). Semantic illusion depends on information structure: ERP evidence. *Brain research*, 1282, 50-56.

Wang, L., Bastiaansen, M., Yang, Y., & Hagoort, P. (2011). The influence of information structure on the depth of semantic processing: How focus and pitch accent determine the size of the N400 effect. *Neuropsychologia*, 49(5), 813-820.